

УДК 17+327.2

DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.5>

ЕЛЕМЕНТИ ІДЕОЛОГІЇ ФАШИЗМУ В ДЕРЖАВНІЙ ПОЛІТИЦІ ТА МАСОВІЙ КУЛЬТУРІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Андрій Кадикало

*Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних та соціальних наук, кафедра філософії
вул. Митрополита Андрея, 5, 79013, м. Львів, Україна*

У статті аналізується як проявився фашизм у російській владі та масовій культурі на початку ХХІ століття. Автор досліджує публікації журналістів розслідувачів та філософську літературу. Це необхідно, щоб визначити поняття фашизм. Автор визнає, що найбільш ефективним і корисним визначення фашизму подає італійський філософ Умберто Еко. Автор зазначив, що всі ознаки фашизму складно оглянути в одній статті. Автор розглядає основну ознаку фашизму, яку Еко назвав традиціоналізмом. У цьому випадку ми погоджуємося, що традиціоналізм розглядає сучасність як остаточне відхід від традиційної метафізичної істини і намагається виправити це як на особистому, так і на соціальному рівні.

Автор розглядає розвиток російського політичного режиму від демократури, гібридного до авторитарного режиму із елементами фашизму. Для цього російський уряд використовує масову культуру щоб закрити суспільство від зовнішнього світу. Особливо це стосується відмежування від Заходу та його цінностей. Цьому процесу допомагає те, що у російському суспільстві поєднані моральність та аморальність, органи правосуддя та кримінал. Окремі дослідники припускають, що цей стан російського суспільства є спадком Радянського Союзу. Український дослідник історії кримінології Олександр Кучинський вважав, що в комуністичній країні переслідування за політичні погляди створювало паралельний світ. Це був світ криміналу, альтернативна структура в суспільстві. Можемо констатувати, що склалася ситуація коли бути злочинцем не означало бути поганим або аморальним. Автор демонструє це прикладом виникнення особливої форми кримінального фольклору. Цей вид фольклору називається російським шансоном і є дуже популярний на Росії. Італійський дослідник Гардзоніо вважає, що російський шансон допомагає деперсоналізації сучасного росіянина. Поширення його як частин масової культури посилює природні нахили росіян. Російський мислитель Бердяєв писав, що росіяни прагнуть розчинення в колективі. В статті встановлено, що сучасний росіянин хоче бути частиною колективу, а не індивідуальністю. Автор висновок, що деперсоналізація може призвести до виправдання або вчинення злочинів проти людяності.

Ключові слова: демократура, фашизм, режим, масова культура, уряд, кримінальний світ, деперсоналізація.

Сучасна Російська федерація (РФ) за фактом – це багатонаціональна та поліконфесійна держава. Той формат у якому РФ існує сьогодні склався з історичних та політичних причин. У сучасних медіа та політичних елітах заходу РФ розглядають як наступника СРСР, оскільки за замовчуванням у 90-х роках минулого століття за нею визнали таке правонаступництво. Проте, у ідеологічному вимірі ситуація значно складніша, адже із економічним та політичним банкрутством СРСР відбувся й ідеологічний крах. Комуністична ідеологія виявилася нежиттєздатною і прогнала конкуренцію лібералізму – ідеї вільного ринку, що дозволило Френсісу Фукуямі проголосити «кінець історії». Після краху СРСР і подій початку 90-х років ХХ століття влада і суспільство РФ перебували у достатньо пригніченому стані

через перехід від планової економіки до вільного ринку, рівень життя населення упав досить низько. У РФ відчутно посилилася демографічна криза, так на початку 2000-х років Держкомстат РФ оприлюднив інформацію про те, що щороку населення країни скорочується на 700 тисяч чоловік [10]. Однією із причин «демографічної трагедії», як її називали окремі російські автори, є зміна світогляду, руйнування психіки росіянина для якого чужими постають західні цінності [9, с. 17–18]. Найбільш небезпечною для росіянина може вважатися цінність індивідуальності, яка найбільш значима для західної цивілізації. У російських джерелах її зводять або виражають принципами «людина людині вовк» і «кожен виживає самотійно» [9, с. 18]. Проте, російський філософ Ніколай Бердяєв по-іншому пояснював таке спотворене тлумачення індивідуалізму «Російський народ завжди полюбляв жити в теплі колективу, у певній розчинності в стихії землі, в лоні матері. ...В російській людині присутня м'якотілість...» [1, с. 275]. Ймовірно, тому для влади РФ першочерговим постало питання формування нового «світогляду російського народу» або пошуку цінностей чи то «скреп» так званого «глибинного народу, особливо в «пост ельцинську» епоху, яку достатньо умовно можна було називати демократичною [7, с. 27].

Формування нової ідеології в такій державі як РФ і в такому типі суспільства, мало б задовольняти потребу збереження особливої форми політичного режиму. Зважаючи на це, метою статті є дослідження окремої літератури, як філософської так і публіцистичної, щоб виявити елементи ідеології фашизму кремлівського політичного режиму і їх прояви у масовій культурі РФ. Той тип політичного режиму, який склався в Кремлі був названий демократура. Вперше цей термін для позначення процесів перетворення кремлівського режиму використав російський політолог Георгій Сагаров. Він так називав «глухий кут авторитарної модернізації» [8]. У 2006 році німецький журналіст Борис Райтшустер опублікував книгу «Putins Demokratie: Ein Machtmensch und sein System» (Путінокрація: людина влади та його система – в українському перекладі вийшла в 2014 році) в якій досить докладно пояснив цю форму політичного режиму саме в РФ. Терміном демократура позначали й інші режими, ще до кремлівського. Вважається, що даний термін походить від контамінації іспанських слів *democracia* (демократія) та *dictadura* (диктатура), яку запропонував уругвайський письменник Едуардо Галеано. Закономірно, що в окремій літературі такі режими названо гібридними [16]. В англомовній літературі демократуру часто вважають фальшивою демократією або вдаванням демократії [15, р. 157–182]. Йдеться про режими, які ззовні можуть мати окремі елементи демократії або демонструвати їх, але реальне функціонування демократичних інститутів відсутнє, а права та інтереси громадян порушуються органами державної влади. Найбільш поширеними демократури є окремих країнах латинської Америки, Африки та східній Європі (РФ, Білорусь). Кожна демократура потребує ідеології, яка обов'язково включає деяку форму мілітаризму. У РФ цей мілітаризм межує з фашизмом: «Не існує вичерпних порівнянь, особливо в історії, але якщо взяти класичне визначення фашизму в «Енциклопедії Брокгауза»¹, то подібність цього поняття до системи Путіна просто шокує. Різкість виступів у засобах масової інформації зашкалює, антизахідні виступи та шовінізм, розпалюваний на державному рівні, отруюють атмосферу навіть особистих відносин» [7, с. 10].

Можемо припустити, що ознаки ідеології фашизму російської влади помічені німецьким журналістом не випадкові. Для подолання процесу внутрішнього руйнування в умовах клептократії в першій декаді ХХІ століття у РФ розпочинається формування особливого типу ідеології, яка має зцементувати суспільство багатонаціональної держави. Нова ідеологія включає окремі елементи фашизму і до її створення та поширення найбільш активно залучається інструментарій впливу масової культури та Російської православної

церкви (РПЦ). Кремлівський політичний режим використовує усі засоби для впровадження окремих рис ідеології фашизму. Можна припустити, що мета цього контроль за масовою свідомістю. Італійський мислитель Умберто Еко ще далекого 1995 року визначив 14 ознак фашизму [5]. Складно коротко проаналізувати всі чотирнадцять рис фашизму в сучасній РФ, проте можемо чітко визначити окремі з них. «Першою характерною рисою Ур-Фашизму є культ традиції [5] – пише Умберто Еко, традиція – це цінність й у кримінальному середовищі, яка асоціюється не стільки із «малою сім'єю» скільки із родом як таким, а природний, майже інстинктивний потяг росіян до колективності, деперсоналізованості створює підготовлений ґрунт для фашизму.

На відміну від політичних еліт Заходу, кремлівські правителі не цураються тісних зв'язків із представниками кримінального світу [2, с. 61]. Ця відмінність між цивілізацією Заходу і російською формою імітації цивілізації має наслідком спотворення форми цивілізації. Російську імітацію чи спробу копіювання цивілізації український філософ Вахтанг Кебуладзе назвав «тіною цивілізації». «Тінь цивілізації», яка одночасно повторює форми і обриси цивілізації, але за суттю залишається її спотворенням. Тому взаємодія та інтеграцію кремлівського режиму із кримінальним світом можна пояснити саме цим: якщо для західної цивілізації зло і кримінал – це те, що протистоїть цивілізації, що виступає проти її структури, то для РФ – межі між законом і криміналом розмиті, як і між добром і злом, хаосом і порядком. Очевидно, що за таких умов цивілізація лише імітується і демократура органічно вписується в таку імітацію.

Проте, легітимація і поширення кримінальної культури характерне і для масової культури сучасного російського суспільства. Окремі дослідники вважають, що це спадок радянського минулого культивованого в сучасній РФ. Наприклад, український журналіст Олександр Кучинський пояснював «Кримінальне життя і табірні будні в суспільній свідомості до недавнього часу були пронизані романтизмом та сентиментальністю. Це помітно у блатних піснях, літературі, тагуванням. У жодній країні світу професійні злочинці не були настільки привабливими для суспільства як у СРСР. Можливо, це можна пояснити внутрішнім протестом проти комуністичної диктатури. Величезна маса політв'язнів, кинутих хвилиною репресій до таборів, мимоволі всотала блатний дух і разом із амністією винесла його назовні» [6, с. 5–6]. Одним із індикаторів глибокого проникнення кримінальних звичаїв у масову культуру РФ можна вважати популярність «російського шансону» (блатний шансон) [4]. Популярність цього типу фольклору в російському суспільстві відображає також і таку ментальну рису як тяжіння до колективізму, до знеособлення, деперсоналізації характерних для більшості росіян: «Враховуючи інертний, закритий характер фольклорної творчості, ознаки повторюваності, закритості, до певного рівня ритуальності, надають жанру очевидні риси шаблонності та знеособленості» [3].

Існує ще одна риса, яка уподібнює кримінальний світ та життя обивателя у сучасній РФ. Однаково негативне ставлення до всього, що пов'язує із зненавидженим Заходом. В середині 80-х років, за свідченнями представників правоохоронних органів СРСР, один із кримінальних авторитетів Василій Бабушкін висловлюючись про тенденції в соціальному житті країни, які зокрема й торкаються життя злочинців, заявляв «Звідки цей вітер дует? Схоже із Заходу. Очевидно, побоюються нашої ідейної єдності і мають бажання нас розділити... Я зустрічався з Буковським на централі у Володимирі. Він хотів тоді братву втягнути в політику, щоб злочинний світ підтримав дисидентів. Але у нас немає господарів, а у них усі господарі на Заході» [6, с. 16]. Ця «внутрішня» відчуття відмінності від Заходу, сприйняття його як чужого Іншого, пов'язане із неприйняттям моралі в її найзагальнішому визначенні. Якщо для західної цивілізації властивим було прагнення підпорядкувати, здолати чи

приховати фізіологічну, тваринну суть людського, то в Росії – ймовірно процес мав зовсім інше спрямування. Бердяєв писав «Тварино-земне начало в людині, яка не звикла до духовної праці над собою, до перетворення нижчої природи на вищу, виявляється покинутим напризволяще. У зневіреній, по сучасному обуржуєвій російській людині залишається старий релігійний дуалізм» [1, с. 340]. Для такої людини закономірно зло називати добром і навпаки. Західні цінності, виплекані цивілізацією від еллінів через християнське середньовіччя і до буржуазного модерного суспільства, чужі для росіянина. У російській культурі звично звертати увагу на невідповідність вчинків західної людини цим орієнтирам. Проте, рецептом від цього росіянин бачить не кантіанський імператив досконалої поведінки, а «дій як бажаєш». У цьому росіянин бачить свою перевагу, адже він щирий, він не приховує свої вчинки під покривалом цінностей. Орієнтація на бажання й створює умову плекання ось цього тваринно-земного начала в людині, зведення його до культу, віддавання людського у владу несвідомого, колективного, знеособленого. Тому знову актуальне застереження Карла Густава Юнга написане в 30-х роках ХХ століття «Людина минулого, яка жила у світі архаїчних representations collectives, знову відродилася до дуже зримого, болісно реального життя, і це не лише у кількох невірноважених індивідах, а й у багатьох мільйонах людей» [13, с. 72].

Хоча «У всі часи російська ідентичність черпала стійкість у тому, що старанно відгороджувалася від оточуючого великого світу. Спочатку приховувала себе за залізною завісою, а згодом – за імітаціями і масками» [11], але очевидно сьогодні це вже минуле. Сучасний росіянин з екрану телевізора чує підтвердження своїх побоювань, його переконали у небезпеці всього західного, загрози «традиційним російським цінностям». Російська пропаганда, яка називає себе засобами масової інформації, поглиблює ці несвідомі страхи, плаєкає їх. Жителі РФ, відчуваючи тваринний страх як у концтаборі, прагнуть одного – позбутися його, сховатися від нього, виправдовуючи себе «ідеологічними конструкціями», які дегуманізують Іншого відмінного від них. Російська пропаганда, апелюючи до переважно деперсоналізованого населення, знеособлює Іншого зводячи його до поняття «нацист». У російському просторі масової культури поняття «нацист» має яскраво виражене негативне емоційне забарвлення із цілком очевидних історичних причин, так і з ідеологічних. Сьогодні оперування даним поняттям відкриває для кремлівського режиму шлях до легалізації нового геноциду, російське суспільство готове сприйняти це. Культура успішно підготувала ґрунт до цього, американська історикіня Енн Епплбаум пояснює, що «Зв'язок між геноцидною мовою та геноцидною поведінкою не є автоматичний або навіть передбачуваним. Люди можуть кривдити, принижувати і словесно ображати один одного, не намагаючись при цьому вбити один одного. Але хоча не кожне використання геноцидних ненависницьких висловлювань призводить до геноциду, всім геноцидам передували такі висловлювання. Сучасна російська пропагандистська держава виявилася ідеальним засобом як для скоєння масових вбивств, так і приховування їх від громадськості» [14].

Деперсоналізоване населення більше схильне до маніпуляцій і спотвореної моралі, яка з часом трансформується в аморальність, звідси й готовність російського суспільства прийняти правила «зони». Росія пройшла шлях перетворення від «тюрми народів» у царські часи через «країну концтабір», імперію зла СРСР до сучасної країни втіленого в реальність постмодернізму. Як і сто років тому, коли в результаті більшовицького перевороту в Росії було реалізовано знеособлення за допомогою марксизму, так сьогодні використовуючи постмодерні інструменти процес знеособлення набув нових потворних рис. «Те, що ми бачимо зараз щоденно: масова згода російського населення із своєю владою. І в цьому проявляється не тільки страх покарання, хоча страх, очевидно також. Тут більше працює принцип внутрішнього, психологічного ототожнення, який дає кожному і навіть найбільш нищому

індивіду, шанс, відчутти себе в певній мірі «особливою» істотою, яка поділяє із своїм очільником частину його сакрального блиску. Проте, більш важливим є те, що цей індивід страждально прагне довіритися хоча б комусь, у комусь забути, щоб позбутися зрештою від своєї тваринної підозрливості, з якою він та його предки століттями дивилися на світ» [11].

Абсолютна відносність і свобода постмодернізму використані для формування культу аморальності та навіть некроманії. Російсько-американський філософ Міхаїл Епштейн пояснює ідеологічне підґрунтя цього процесу спотворенням в російському контексті фрейдизму. Дугін заміщує Танатосом Ерос, як зазначає Епштейн, «расейское» розсіяння Ероса у світовій пустці – це і є Танатос». Американський мислитель називає Дугіна пророком Бучі, цитуючи його «Особливість великоросійської статі у тому, що вона не спрямована, ані на себе, ані на іншого, в ній немає лібідо, ні нарцисизму. Російська стаття збуджено безтілесна, це вогнедишне збудження покійників або духів очерету, вод, палаючих скирт...» [12].

Висновок. Порівнюючи із ознаками фашизму, який визначив Еко, те, що відбувається із російським суспільством сьогодні, можемо прийти до певних висновків. Наприклад Еко сьомою ознакою називає «одержимість ідеєю змови, за можливості міжнародної», що має спричинити відчуття загрози. Саме – це є одним із стовпів сучасного, а не тільки історичного «рускава міра», про це пише російський журналіст Р. Шамолін «недовіра до зовнішнього світу, який за замовчуванням підозрюється у ворожості» [11]. «Спільники повинні відчувати себе приниженими тим, що їхній ворог нахваляється багатством і силою» – виділяє восьму ознаку Еко і тут можна помітити занепокоєність окремих російських інтелектуалів руйнуванням радянської держави наприкінці ХХ століття. Отже, незважаючи на те, що російська ідеологія базується на нібито антифашистських тезах і міфі «Великої Отечественной війни», глибоко притаманні ознаки фашизму, який, як і в кожному окремому випадку, ґрунтується на універсальних принципах, але у проявах може відрізнятися. Найжахливіше те, що апелюючи до глибокої людської ірраціональності ідеологія фашизму може призводити до жахливих наслідків, які людство пережило в минулому столітті – етноцидів і геноцидів.

Список використаної літератури

1. Николай Б. Судьба России. Москва-Харьков : Эксмо-пресс Фолио, 2001.
2. Гардінг Л. Мафіозна держава. Київ : Темпора, 2014. 432 с.
3. Гардзонио С. «Русский шансон» между традицией и новаторством: жанр, история, тематика. НЛО. 2010. № 1. С. 149–165.
4. Гуру К. Русский шансон: история, распространение и нынешнее состояние жанра. Музыкальная Жизнь. 2011.
5. Еко У. Еко У. Вічний Фашизм. Умберто Еко про характерні риси ідеології. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/02/22/148958/>
6. Кучинский А. Преступники и преступления. Законы преступного мира. Обычаи, язык, татуировки. Донецк : Сталкер, 1997. 448 с.
7. Райтшустер Б. Путінократія Людина влади та її система. Харків : Фолио, 2015. 368 с.
8. Сатаров Г. Демократура. // Новая газета, № 79 (25.10.2004). URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2004/10/25/20537-demokratura>
9. Тихоплав В., Тихоплав Т. Начало начал. Санкт-Петербург : Весь, 2005. 288 с.
10. Центр демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН. НАСЕЛЕНИЕ РОССИИ 2000 Смертность мужчин и женщин. Демоскоп Weekly. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zQBmLjZ7ChkJ:www.demoscope.ru/weekly/knigi/ns_r00/razdel4g4_4.html&client=opera&hl=uk&gl=ua&strip=1&vwsr=0

11. Шамолин Р. Русский мир: куда нас привел «особый путь». // Новая газета, № 29 от (21.03.2022). URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2022/03/20/russkii-mir-kuda-nas-privel-osobyi-put>
12. Эпштейн М. Где центр ада? Михаил Эпштейн – о репетиции конца света. Радио Свобода. URL: <https://www.svoboda.org/a/gde-tsentr-ada-mihail-epshteyn---o-repetitsii-kontsa-sveta/31831918.html>
13. Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів : Астролябія, 2013. 588 с.
14. Applebaum A. Ukraine and the words that lead to mass murder. The Atlantic. 2022. No. 25.
15. Giuseppe Di Palma. To Craft Democracies. An Essay on Democratic Transitions. University of California Press. 1990. p. 214.
16. Heidrun Zinecker. Democracy, diversity, and conflict. Regime-Hybridity and violent civil societies in fragmented societies – conceptual considerations. CORNELL UNIVERSITY PEACE STUDIES PROGRAM OCCASIONAL PAPER #30-5. January 2007. P. 3–30.

THE ELEMENTS OF FASCISM'S IDEOLOGY IN RUSSIAN GOVERNEMENT POLICY AND MASS CULTURE IN EARLY XXI CENTURY

Andrii Kadykalo

Lviv Polytechnic National University,

Institute of the Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy

Mytropolyta Andreiia str., 5, 79013, Lviv, Ukraine

In this article analyze the appear elements of fascism in Russian government and mass culture in early XXI century. The author researches the publication some journalists and philosophical literature. It is important for definition of the concept fascism. The author accepts that most efficient and useful is Umberto Eco's definition of fascism. Italian philosopher Eco in his work «Ur-Fascism» wrote about the fourteen indications of fascism. However, the author in the article cannot see all the indications. He highlights one of main fascism's indications and that is traditionalism. In this case we agree traditionalism sees modernity as terminal decline from traditional metaphysical truth, and attempts to remedy this at both a personal and societal level.

The author considers genesis of the Russian political regime from democradura, Hybrid regime to an Authoritarian regime with elements of fascism. For this the Russian government makes Russian society as closed society. Especial this process relation from western society and its values. This process possible because in Russian society widespread the composite of morality and amorality, Police, Judicial authorities, Prosecutor's Office and organized crime. Some researchers assume that condition of the Russian society is legacy of Soviet Union. Ukrainian Historians of crime Oleksandr Kuchynskyi considers that the Government of the Soviet Union persecuted for political beliefs and it makes the parallel world. It was the world of crime and alternative structure in society. If someone is a criminal man, he is not necessarily bad or amorality. The author explains it as nascence the special type of folklore. This type of folklore is called «Russian chanson» and it's very popular in Russia. The Italian researcher Stefano Garzonio thinks that the «Russian chanson» helps to process of depersonalization modern Russian people. It strengthens the traditional attitudes of the Russians. Russian thinker Nikolai Berdyaev wrote about Russian want to dissolve in group, collective. In the article set that modern Russian wants to be part of group and not to be individual.

The author concludes that depersonalization have a consequence justifying or committing crimes against humanity.

Key words: democradura, fascism, regime, mass culture, government, crime world, depersonalization.